

Women and housing : gender makes a difference

Citation for published version (APA):

Westendorp, I. (2007). *Women and housing : gender makes a difference*. [Doctoral Thesis, Maastricht University]. Intersentia. <https://doi.org/10.26481/dis.20070601iw>

Document status and date:

Published: 01/01/2007

DOI:

[10.26481/dis.20070601iw](https://doi.org/10.26481/dis.20070601iw)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

SAMENVATTING

VROUWEN EN HUISVESTING: GENDER MAAKT VERSCHIL

Inleidende opmerkingen

Het doel van deze studie is het inzichtelijk maken van de rol die gender speelt ten aanzien van de realisatie van het recht op huisvesting van vrouwen. De term gender wordt gedefinieerd als het complex van veronderstelde stereotiepe eigenschappen en rollen die vrouwen en mannen in de familie en in het maatschappelijke leven worden toegedicht. In relatie tot de rechten van de mens heeft gender in deze betekenis een negatieve connotatie omdat de cultureel bepaalde rol van vrouwen mogelijk de realisatie van hun mensenrechten in de weg staat.

Het recht op huisvesting van vrouwen wordt onderzocht in de context van de Verenigde Naties. Hoewel de uiteindelijke verwezenlijking van huisvesting zal plaatsvinden op nationaal niveau, is ervoor gekozen de aandacht te richten op de inhoud en de reikwijdte van dit recht op internationaal niveau. De internationaal-rechtelijke norm dient te worden beschouwd als richtsnoer voor de minimaal op nationaal niveau te bereiken standaard. Gezien de bijna wereldwijde aanvaarding van de meest belangrijke internationale mensenrechtenverdragen, is het mogelijk dat internationale toezichthoudende organen enige invloed en druk uitoefenen op Staten partijen met betrekking tot de naleving van deze norm en, onder bepaalde voorwaarden, tevens een belangrijke rol kunnen spelen ten aanzien van de juridische beoordeling in welke gevallen het recht op huisvesting wordt geschonden. De in het boek genoemde voorbeelden van nationale situaties dienen te worden beschouwd als illustraties van goede en slechte praktijken.

In dit boek wordt het recht op huisvesting holistisch benaderd, zodat naast juridische, ook sociologische, antropologische, economische en politicologische aspecten aan bod komen. Verder gaat deze studie uit van de onlosmakelijke verbondenheid en onderlinge beïnvloeding en afhankelijkheid van economische, sociale en culturele rechten enerzijds en politieke- en burgerrechten anderzijds.

Een studie als deze bergt het gevaar in zich dat de traditionele rolverdeling tussen vrouwen en mannen wordt bevestigd. Echte veranderingen die leiden tot meer gelijkheid tussen vrouwen en mannen en die zullen bewerkstelligen dat vrouwen een autonoom recht op huisvesting krijgen alsmede de mogelijkheid zelf in hun recht op huisvesting te voorzien, zullen veel tijd in beslag nemen en kunnen alleen bereikt worden door een culturomslag. Aangezien het echter ook belangrijk is dat op korte termijn concrete verbeteringen worden doorgevoerd, is het onvermijdelijk dat sommige maatregelen gebaseerd zijn op de bestaande situatie. Dit is niet schadelijk zolang men zich ervan bewust is dat de bestaande situatie ongewenst is en men blijft streven naar materiële gelijkheid tussen vrouwen en mannen.

De inhoud van deze studie

In het eerste deel van dit boek (hoofdstuk II) wordt een inventarisatie gegeven van de belangrijkste bepalingen betreffende het recht op behoorlijke huisvesting en worden de voornaamste organen en instanties besproken die een bijdrage hebben geleverd aan de ontwikkeling van dit mensenrecht sinds de Tweede Wereldoorlog. Het eerste internationale instrument waarin het recht wordt genoemd is de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het recht op huisvesting wordt genoemd als een van de onderdelen van het recht op een behoorlijke levensstandaard in Artikel 25(1). Na de Universele Verklaring werd het recht verankerd in verschillende internationale en regionale mensenrechtenverdragen, waarvan de belangrijkste het Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale, en Culturele Rechten is. In Artikel 11(1) van dit Verdrag, wordt huisvesting wederom genoemd in het kader van het recht op een behoorlijke levensstandaard. Dat dit artikel in de loop van de tijd is uitgegroeid tot de invloedrijkste bepaling op het gebied van huisvestingsrechten is te danken aan de aandacht en het werk dat aan dit recht is besteed door het toezichthoudende Comité; het VN Comité inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten. Een groot deel van dit hoofdstuk is dan ook gewijd aan het werk van dit Comité, alsmede aan de rapporten van de twee Speciaal Rapporteurs die zich in de loop van de jaren met de huisvestingsproblematiek hebben beziggehouden.¹

Al snel werd duidelijk dat het recht op behoorlijke huisvesting veel meer inhoudt dan het hebben van een dak boven het hoofd. Het gaat niet om huisvesting, maar om *behoorlijke* huisvesting. Vastgesteld werd dat in ieder geval de volgende elementen moeten zijn vervuld eer huisvesting ‘behoorlijk’ kan worden genoemd: zekerheid van beschikkingsrecht (*security of tenure*); beschikbaarheid van basisvoorzieningen, materialen en infrastructuur; betaalbaarheid; bewoonbaarheid; toegankelijkheid; locatie; en culturele geschiktheid. Vooral het eerste aspect is van groot belang. Het beschikkingsrecht heeft niet alleen betrekking op het eigendomsrecht, maar ook op pachtrecht, bezitsrecht en zelfs op gebruiksrecht. Indien iemand een van deze rechten op huisvesting bezit, dient zij/hij beschermd te worden tegen inbreuken van buitenaf, zowel door de overheid als door derden. Aangezien gedwongen uitzettingen (*forced evictions*) een van de meest voorkomende schendingen van het huisvestingsrecht is, heeft het Comité beslist dat illegale gedwongen illegale uitzettingen *prima facie* dienen te worden beschouwd als een schending van het recht op huisvesting.

Tegenover en voortvloeiende uit deze rechten, bestaan verplichtingen van de overheid welke ingedeeld kunnen worden in een drietal categorieën.

Allereerst dient de overheid het recht op huisvesting te *respecteren*. Dit houdt in dat burgers de kans moeten krijgen zelf in hun huisvesting te voorzien en dat de overheid

¹ De eerste Speciaal Rapporteur, Justice Rajindar Sachar (1991–1995), werd door de VN Subcommissie ter Bevordering en Bescherming van de Rechten van de Mens uit zijn midden benoemd. De Subcommissie is een door de VN Commissie van de Rechten van de Mens ingesteld adviesorgaan bestaande uit onafhankelijke deskundigen. Het mandaat van deze Rapporteur was beperkt tot het doen van onderzoek en het rapporteren hierover. De tweede Speciaal Rapporteur, Miloon Kothari (2000–heden) werd aangesteld door de Commissie van de Rechten van de Mens zelf. Zijn mandaat is veel breder en bestrijkt ook het bezoeken van Staten waarvan vermoed wordt dat het recht op huisvesting wordt geschonden en het reageren op klachten en noodsituaties.

zich dient te onthouden van acties en maatregelen die dat recht zouden kunnen dwarsbomen. In de eerste plaats vallen daar uiteraard gedwongen uitzettingen onder.

De tweede categorie verplichtingen valt onder de noemer *beschermen*. Dit houdt in dat de kwaliteit van de huisvestingssituatie van de bevolking in zijn geheel niet achteruit mag gaan en dat de overheid zijn burgers moet beschermen tegen inbreuken op het huisvestingsrecht door derden. Indien niet adequaat wordt opgetreden tegen structurele schendingen van het huisvestingsrecht door niet-statelijke actoren, kan de overheid, onder bepaalde omstandigheden, mede verantwoordelijk worden gehouden (*due diligence*).

Tenslotte heeft de overheid de plicht het recht op huisvesting te *realiseren*. Het uiteindelijk doel is dat alle burgers behoorlijk gehuisvest zijn. Dit doel hoeft niet meteen na toetreding tot het Verdrag inzake Economische, Sociale, en Culturele Rechten te worden bereikt, maar mag geleidelijk worden gerealiseerd. De staat komt een discretionaire bevoegdheid toe bij het maken van beleidskeuzes en daarbij mogen de economisch en financiële positie van de staat een rol spelen.

Door enkele staten wordt de juridische afdwingbaarheid van het recht op huisvesting in twijfel getrokken. Zij beschouwen behoorlijke huisvesting voor allen meer als een ideaal, dan als een recht. Daar staat tegenover dat de laatste jaren in zeker 50 staten het recht op huisvesting is opgenomen in de nationale wetgeving waardoor de afdwingbaarheid van (aspecten van) dit recht in een toenemend aantal zaken voor de nationale rechter aan de orde wordt gesteld. Op internationaal niveau zijn het Comité inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten en de twee Speciaal Rapporteurs inzake huisvesting het erover eens dat op zijn minst een aantal aspecten van het recht op huisvesting juridisch afdwingbaar is.

Opvallend is dat gedurende enige tientallen jaren noch bij de vaststelling van huisvestingsrechten, noch bij het bepalen van overheidsverplichtingen, enige aandacht is besteed aan de verschillende maatschappelijke posities van vrouwen en mannen. Na de Wereldconferentie inzake de Rechten van de Mens in Wenen in 1993 groeide echter het besef dat gender een factor van belang is ten aanzien van de verwezenlijking van iemands mensenrechten. Sinds die tijd hebben geleidelijk aan steeds meer VN-organen aandacht aan de huisvestingsproblematiek van vrouwen besteed, met als hoogtepunt de rapporten van de VN Speciaal Rapporteur inzake het recht op behoorlijke huisvesting, Miloon Kothari, die uitdrukkelijk de opdracht heeft gekregen huisvestingsrechten van vrouwen te onderzoeken.²

In het tweede deel van deze studie (hoofdstuk III) worden allerlei factoren onder de loep genomen die op de een of andere manier het recht op huisvesting van vrouwen beïnvloeden. Allereerst worden de meest voorkomende oorzaken van dakloosheid en slechte huisvesting onderzocht. De belangrijkste oorzaak is ongetwijfeld armoede. Het armoede probleem op de wereld is echter niet gender neutraal. Onder de armen zijn meer vrouwen dan mannen en de kloof tussen de seksen wordt alleen maar groter. Een verklaring voor dit fenomeen is dat vrouwen over het algemeen een achterstand hebben ten opzichte van mannen voor wat betreft opleiding, kansen op de arbeidsmarkt, de hoogte van hun inkomen en de omvang van hun bezit. Bovendien groeit en aantal alleen-moeder

² Zie zijn rapporten inzake vrouwen en behoorlijke huisvesting: *UN doc. E/CN.4/2003/55* van 26 maart 2003 en *UN doc. E/VN.4/2005/43* van 25 februari 2005.

gezinnen.³ Een belangrijke factor is de gender-bepaaldheid van werk. Ongeacht de culturele achtergrond of de mate van ontwikkeling van een samenleving, is het wereldwijd de gewoonte om vrouwen te belasten met onbetaalde zorgtaken. Dit heeft tot gevolg dat vrouwen minder tijd en energie overhouden voor betaalde arbeid. Bovendien speelt het een rol bij het bepalen van onderwijs- en beroepskeuzes van meisjes en jongens. Een goede opleiding wordt belangrijker geacht voor jongens aangezien wordt verwacht dat zij in hun latere leven een gezin moeten onderhouden, terwijl een opleiding voor meisjes overbodig wordt geacht gezien de verwachting dat er later een partner voor hen zal zorgen. Een en ander betekent dat het recht op huisvesting van meisjes en vrouwen veelal een afhankelijk recht is en dat zij autonomie ontberen.

Een tweede belangrijke oorzaak van dakloosheid is gedwongen uitzettingen. Hoewel deze oorzaak zowel voor vrouwen als mannen geldt, zijn de gevolgen niet gender-neutraal. Dakloze vrouwen zijn heel kwetsbaar en worden vaak het slachtoffer van (seksueel) misbruik. Ook rampen, of het nu natuurrampen of conflictsituaties betreft, hebben vaak gender bepaalde gevolgen. Het zijn vooral vrouwen die door natuurrampen worden getroffen, omdat zij gezien hun zwakke financiële positie gedwongen zijn in gebieden te wonen waarvan de veiligheid niet gegarandeerd kan worden maar waar de huisvestingskosten dientengevolge laag zijn. In conflictsituaties zijn het vooral vrouwen en kinderen die worden opgevangen in (vluchtelingen)kampen waar zij vaak ten prooi vallen aan (seksueel) geweld en uitbuiting.

Naast deze drie oorzaken die ook voor mannen gelden, bestaan er nog twee oorzaken voor dakloosheid en slechte huisvesting die uitsluitend voor vrouwen gelden: huiselijk geweld en weduwschap. Huiselijk geweld komt overal ter wereld in alle lagen van de bevolking voor. De zwakke economische en sociale positie van vrouwen verhindert vaak dat zij zelfstandig huisvesting kunnen bekostigen, voor zover het al maatschappelijk geaccepteerd wordt dat vrouwen alleen wonen. Daardoor hebben veel vrouwen geen andere keus dan op straat te gaan leven als zij de mishandelingen thuis niet langer willen of kunnen accepteren.

Weduwschap is hoofdzakelijk in delen van Afrika en Azië een groot probleem. Vooral het culturele gebruik van exogamie is er debet aan dat vele weduwen na de dood van hun partner niet meer terug kunnen keren, noch aanspraak kunnen maken op het huis van hun vader. Als hun schoonfamilie weigert hen nog langer onderdak te verschaffen, staan zij op straat.

In dit deel van de studie is vervolgens uitgezocht of er verschil is tussen vrouwen en mannen ten aanzien van het hebben, *c.q.* het moeten ontberen van behoorlijke huisvesting. Gezien de traditionele, stereotiepe rolverdeling tussen vrouwen en mannen, draait het leven van de meeste vrouwen meer om het huis en het huishouden dan dat van mannen. Dit betekent dat slechte huisvesting, zoals het ontbreken van basisvoorzieningen als water, elektriciteit, vuilnisophaal en riolering, het leven van vrouwen moeilijker maakt aangezien zij degenen zijn van wie wordt verwacht dat zij huishoudelijke klussen als koken en wassen uitvoeren ongeschikt de huisvestingssituatie. Bovendien lopen vrouwen meer

³ Geschat wordt dat 30% van alle gezinnen ter wereld eenoudergezinnen zijn terwijl in circa 90% van deze gezinnen die alleenstaande ouder vrouw is. Vrouwelijke gezinshoofden behoren tot de allerarmsten ter wereld.

gezondheidsrisico's in slechte huisvestingsomstandigheden omdat zij bijvoorbeeld meer in contact komen met rookgassen als op hout, olie of mest gekookt moet worden, of omdat zij het meest in aanraking komen met vervuild water.

In het tweede deel van hoofdstuk III zijn rechten en regelingen onderzocht die van invloed zijn op de huisvestingssituatie van vrouwen, maar die niet direct het recht op huisvesting betreffen. Eerst is gekeken naar privaatrechtelijke regelingen, zoals het recht op eigendom en bezit, waaronder handelingsbekwaamheid van vrouwen en het huwelijksvermogensrecht. Andere thema's die aan bod komen zijn het erfrecht, het bestaan van verschillende juridische systemen van Personen- en Familierecht naast elkaar in één staat (*Personal law systems*), en het recht van vrije vestiging.

Vervolgens is aandacht besteed aan een aantal mensenrechten dat de realisering van het recht op huisvesting in belangrijke mate bepaalt. Achtereenvolgens worden het recht op politieke participatie, het recht op eigendom in publiekrechtelijke betekenis, het recht op privacy, het recht op arbeid en de menselijke waardigheid behandeld.

Aangezien in dit hoofdstuk telkens naar voren komt dat juridische ongelijkheid tussen vrouwen en mannen in het overgrote deel van de wereld niet het hoofdprobleem voor vrouwen is, maar dat veeleer structurele culturele patronen tot gevolg hebben dat vrouwen ten opzichte van mannen worden achtergesteld, is het laatste deel gewijd aan discriminatoire stereotiepe denkbeelden zoals deze worden gevormd door cultuur, religie en traditie.

In het derde deel van dit boek (hoofdstuk IV) wordt onderzocht of de bestaande regels en procedures adequaat zijn om het recht op huisvesting van vrouwen te verwezenlijken. Eerst wordt bekeken of het internationale recht, dat door feministische onderzoekers als androcentrisch wordt beschouwd, wel geschikt is om huisvestingsrechten van vrouwen te bevorderen en te beschermen. Bovendien wordt aandacht besteed aan de verschillende methoden om gender specifieke problemen van vrouwen voor het internationale voetlicht te brengen.

Vervolgens worden de basisprincipes van de rechten van de mens, het gelijkheidsbeginsel en het non-discriminatie beginsel nader beschouwd. Geconcludeerd wordt dat preciezere definitie en verduidelijking van sekse- en gender-discriminatie noodzakelijk is teneinde de juiste toepassing ervan op nationaal niveau te stimuleren.

Na dit meer algemene deel, wordt de aandacht gericht op de geschiktheid van de bestaande specifieke internationale bepalingen betreffende het recht op behoorlijke huisvesting, alsmede op de daaruit voortvloeiende interpretaties van dit recht door de bevoegde organen. Geconcludeerd kan worden, dat de bestaande bepalingen en de uitleg daarvan geen recht doen aan de specifieke omstandigheden waarin veel vrouwen verkeren. Met name de zeven reeds genoemde elementen die tezamen bepalen of huisvesting behoorlijk kan worden genoemd, houden onvoldoende rekening met verschillen die tussen vrouwen en mannen bestaan op grond van gender-bepaalde veronderstellingen. Het meest opvallend is wellicht dat uitsluitend is uitgegaan van schendingen van het recht op huisvesting van buitenaf, door de overheid of door derden, terwijl de voor vele vrouwen veel belangrijkere schendingen van binnenuit, door partner (huiselijke geweld) en (schoon)familie (gedwongen uitzettingen) niet in aanmerking zijn genomen. Bij het aspect 'betaalbaarheid' wordt geen rekening gehouden met het feit dat onbetaalde zorgtaken voornamelijk door vrouwen worden uitgevoerd en dat vrouwen meer dan mannen parttime of in het informele circuit

werken, zodat 'redelijke' woonlasten veelal niet door vrouwen kunnen worden opgebracht. Ook de visie op andere elementen, zoals de beschikbaarheid van basisvoorzieningen, materialen en infrastructuur, de bewoonbaarheid en de toegankelijkheid, doet onvoldoende recht aan bestaande gender verschillen waardoor staten onvoldoende gestimuleerd worden een gender perspectief in hun huisvestingsbeleid op te nemen. Een groot probleem is dat het recht op huisvesting nog te vaak wordt beschouwd als een recht van een gezin of familie, waardoor voorbij wordt gegaan aan de bestaande ongelijkheid en afhankelijkheid binnen deze verbanden. Het is voor de bevordering en verbetering van de huisvestings-situatie van vrouwen dan ook noodzakelijk dat het recht op behoorlijke huisvesting uitdrukkelijk wordt beschouwd als een autonoom recht van ieder mens.

Aangezien in hoofdstuk III de conclusie was getrokken dat vooral culturele gebruiken en stereotiepe denkbeelden de verwezenlijking van het recht op huisvesting van vrouwen in de weg staan, is in de vijfde paragraaf van hoofdstuk IV onderzocht welke juridische mogelijkheden en verplichtingen bestaan om voor vrouwen schadelijke praktijken uit te bannen. Het recht op cultuur is een heikel onderwerp en wanneer de mensenrechten van vrouwen tegenover het recht van cultuur van een bevolkingsgroep komen te staan, delven de rechten van vrouwen vaak het onderspit. Vooral in staten met politiek sterke, op religie gebaseerde groepen, komt het regelmatig voor dat vrouwen die tot deze bevolkingsgroepen behoren geen aanspraak kunnen maken op de in de nationale wetgeving vastgelegde gelijkheid, maar vooral wat betreft personen- en familierechtelijke, alsmede erfrechtelijke kwesties, achtergesteld worden volgens traditionele gewoonten. Het is echter niet zo dat staten machteloos hoeven of moeten toezien. Met name Artikel 5 van het Vrouwenverdrag legt staten partijen de verplichting op schadelijke traditionele gebruiken af te schaffen en stereotiepe denkbeelden ten aanzien van maatschappelijke rollen van vrouwen en mannen te doorbreken. Naast de nationale overheid zijn er nog andere actoren die hierin een belangrijke rol kunnen spelen, zoals internationale gouvernementele organen en organisaties, niet-gouvernementele organisaties, en uiteindelijk vrouwen en mannen zelf. Bovendien kan worden gesteld dat de verplichting zoals vastgelegd in Artikel 5 van het Vrouwenverdrag ook voortvloeit uit andere, meer algemene mensenrechtenverdragen wanneer in de betreffende bepalingen inzake gelijkheid en non-discriminatie wordt geëist dat gelijkheid tussen de seksen niet alleen *de iure*, maar ook *de facto* bereikt dient te worden.

In paragraaf zes van hoofdstuk IV komt staatsaansprakelijkheid aan bod. In deze paragraaf wordt nader onderzocht wat de verplichtingen het recht op huisvesting te respecteren, te beschermen en te realiseren precies inhouden voor wat betreft de gender specifieke situatie van vrouwen. Vastgesteld wordt dat de verplichting het recht op huisvesting te respecteren wordt geschonden indien discriminatoire wetgeving wordt ingevoerd of gesauveerd en/of discriminatoire gewoonten en gebruiken in stand worden gehouden. Gezien de kwetsbare positie van dakloze vrouwen dient de overheid bijzonder alert te zijn in gevallen van onvermijdelijke gedwongen uitzettingen en ervoor te zorgen dat behoorlijke alternatieve huisvesting wordt aangeboden.

De verplichting het recht op huisvesting te beschermen dient ruim te worden opgevat. Hier valt niet alleen bescherming tegen inbreuken van buitenaf onder, maar ook van binnenuit. Met name in geval van structurele situaties van huiselijk geweld dient de overheid handelend op te treden en mishandelde vrouwen een veilige woonomgeving te

garanderen. Tevens houdt deze verplichting in dat protectie wordt geboden tegen natuurgeweld als redelijkerwijs kan worden voorzien dat bepaalde locaties gevaarlijk zijn. Onbemiddelde vrouwen dient een goedkoop en veilig alternatief te worden geboden zodat zij zich niet hoeven te vestigen aan de voet van vulkanen, op door erosie aange-taste heuvels, op *charlands*,⁴ of op andere gevaarlijke locaties. Bovendien houdt deze verplichting in dat de huurprijzen onder controle worden gehouden en worden afgestemd op het veelal lagere inkomen van vrouwen.

De verplichting tot realisering van het recht op huisvesting tenslotte, zal onder andere zijn geschonden indien vrouwen in het algemeen niet in staat zijn op gelijke voet met mannen hun recht op huisvesting te verwezenlijken. Het is van belang dat goedkope, laag-drempelige en effectieve rechtsmiddelen beschikbaar worden gesteld aan vrouwen wier huisvestingsrecht is geschonden.

Aangezien de meeste schendingen van het huisvestingsrecht van vrouwen in de privé-sfeer gebeurt, door privé-personen, ligt het misschien niet voor de hand de staat hiervoor aansprakelijk te stellen. Toch is het redelijk de staat (mede) verantwoordelijk te houden indien er sprake is van structurele schendingen die op grote schaal plaatsvinden. Indien de staat hier niet of onvoldoende tegen optreedt, kan de staat aansprakelijk worden gehouden (*due diligence*) en treedt bij geleden schade de verplichting tot reparatie in.

Het laatste en meest omvangrijke deel van hoofdstuk IV gaat in op de verschillende mogelijkheden die met name VN-organen en -organisaties hebben om het recht op huisvesting van vrouwen nader te interpreteren en toezicht uit te oefenen op de naleving ervan op nationaal niveau.

Alhoewel sinds de jaren negentig enige progressie is geboekt, kan niet worden beweerd dat alle VN organen en organisaties voldoende doordrongen zijn van het besef dat zij een gender component dienen te integreren in hun toezichthoudende beleid en procedures. Maar al te vaak worden algemene, gender-neutrale commentaren gegeven op nationale situaties en wordt ten aanzien van de interpretatie van het recht voorbij gegaan aan voor vrouwen specifieke problemen of door culturele gebruiken opgeworpen hindernissen.

Het Comité dat toezicht houdt op de naleving van het Vrouwenverdrag, CEDAW, wordt bij de interpretatie van, en het toezicht op het recht op huisvesting van vrouwen belemmerd omdat dit recht niet als zodanig in het Vrouwenverdrag is opgenomen, maar slechts een onderdeel vormt van Artikel 14 waarin aandacht wordt gevraagd voor de problematiek van plattelandsvrouwen. CEDAW maakt bovendien te weinig gebruik van de haar ten dienste staande bepalingen en middelen om huisvesting van vrouwen in het algemeen aan de orde te stellen in de dialoog met staten partijen. Een oplossing zou kunnen worden gevonden in het aannemen van een Algemene Aanbeveling betreffende het recht op land en huisvesting. Dit zou het toezichthoudende werk meer structuur geven en het zou staten partijen in verband met de regelmatig terugkerende rapportageverplichting ertoe nopen regelmatig over de huisvestingsproblematiek van vrouwen na te denken en volgens de geldende richtlijnen te handelen.

Het Comité inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten is zeer aarzelend gebleken ten aanzien van het doorvoeren van een gender-perspectief in zijn toezichthoudende werk. Tot op heden is nauwelijks aandacht besteed aan specifieke knelpunten

4 Eilandjes in het midden van de rivier die in geval van overstroming onder water komen te staan.

die de verwezenlijking van het recht op huisvesting voor vrouwen bemoeilijken. Gezien het feit dat het Comité in het verleden twee Algemene Aanbevelingen heeft aangenomen inzake het recht op behoorlijke huisvesting, zou het gewenst zijn indien het Comité een aanvullende Aanbeveling zou aannemen betreffende het recht op behoorlijke huisvesting van vrouwen.

Ook de Comités die toezicht uitoefenen op het Internationaal Verdrag inzake de Uitbanning van alle Vormen van Rassendiscriminatie, het Verdrag inzake de Rechten van het Kind, en het Verdrag inzake de Rechten van Migrant en leden van hun gezin zouden meer gebruik kunnen en moeten maken van de hun geboden mogelijkheden om het recht op huisvesting van bepaalde groepen vrouwen en meisjes onder de aandacht te brengen.

Verder is er een aantal Speciaal Rapporteurs dat de mogelijkheid heeft het recht op huisvesting van vrouwen verder te bevorderen en commentaar te leveren op de naleving daarvan op nationaal niveau.

Tenslotte is een rol weggelegd voor niet-gouvernementele organisaties, zowel nationaal als internationaal. Zij hebben de mogelijkheid de bevolking over het recht op huisvesting van vrouwen te informeren, zij kunnen de afschaffing van bepaalde schadelijke gewoontes bevorderen, en zij kunnen bestaande wantoestanden aan toezichthoudende organen rapporteren.

Deze studie heeft duidelijk gemaakt dat gender wel degelijk een belangrijke rol speelt als het om de verwezenlijking van het recht op huisvesting voor vrouwen gaat. Hoewel speciale aandacht voor de problemen van vrouwen geboden is, dienen zij niet als een kwetsbare groep te worden beschouwd. Vrouwen hebben niet zo zeer bescherming nodig maar hen moet de mogelijkheid geboden worden de hun toekomstige rechten te realiseren. Het recht op huisvesting van vrouwen bestaat al. Wat er moet gebeuren is het afschaffen van discriminatoire regelgeving en traditionele gebruiken die de verwezenlijking van het recht op huisvesting van vrouwen in de weg staan.